

## РОЗДІЛ 2 «АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО»

УДК 342.71 (091)

DOI: 10.32751/2617-5967-2024-02-08

Рибченко С. О.

старший викладач Української  
військово-медичної академіїПРАВОВІ НОРМИ ТА ДЖЕРЕЛА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА В  
ДАВНІЙ ГРЕЦІЇ

*У статті проаналізовано правові норми та джерела адміністративного права в Давній Греції.*

*Зазначено, що система адміністративного права в Давній Греції спиралася на закони, постанови народних зборів (псефізми) та звичаєве право. Закони були головним джерелом адміністративних норм, втілюючи принципи справедливості та забезпечуючи інтереси полісу. Псефізми відображали безпосередню участь громадян в управлінні та доповнювали законодавче регулювання. Звичаєве право зберігало своє значення, регулюючи ті сфери, які не охоплювалися законами і постановами.*

*Акцентовано, що основними джерелами адміністративного права в давньогрецьких полісах були: закони, що ухвалювалися народними зборами чи радою та регулювали найважливіші питання державного управління; постанови народних зборів з конкретних управлінських питань; рішення колегіальних органів, таких як Ареопаг в Афінах, Герусія в Спарті; адміністративні акти магістратів – архонтів, стратегів, агораномів (виконавча влада) тощо.*

*Доведено, що дослідження цих норм і джерел дозволяє краще зрозуміти становлення адміністративного права, виявити його еволюцію від давнини до сучасності.*

**Ключові слова:** адміністративне право, влада, закон, звичаєве право, правові норми, псефізми.

*The article analyzes legal norms and sources of administrative law in Ancient Greece.*

*It is noted that the system of administrative law in Ancient Greece was based on laws, resolutions of people's assemblies (psefisms) and customary law. Laws were the main source of administrative norms, embodying the principles of justice and ensuring the interests of the polis. Psefisms reflected the direct participation of citizens in management and supplemented legislative regulation. Customary law retained its importance, regulating those areas that were not covered by laws and regulations.*

*It is emphasized that the main sources of administrative law in ancient Greek policies were: laws passed by the people's assembly or council and regulating the most important issues of state administration; resolutions of the People's Assembly on specific management issues; decisions of collegial bodies such as the Areopagus in Athens, Gerusia in Sparta; administrative acts of magistrates - archons, strategists, agoranomists (executive power), etc.*

*It is proven that the study of these norms and sources allows to better understand the formation of administrative law, to reveal its evolution from ancient times to modern times.*

**Key words:** administrative law, power, law, customary law, legal norms, psephisms.

**Постановка проблеми в загальному вигляді.** Давня Греція вважається одним із перших цивілізованих суспільств, які створили систему законів і правил для управління державою та регулювання суспільних відносин. Дослідження цих норм і джерел дозволяє краще зрозуміти становлення адміністративного права, виявити його еволюцію від давнини до сучасності. Аналіз досвіду Давньої Греції сприяє виявленню основних принципів та цінностей, на яких ґрунтувалася адміністративна система цього періоду, таких як демократія, рівність перед законом, права та обов'язки громадян тощо.

**Аналіз останніх публікацій.** Вивчення проблематики правових норм та джерел адміністративного права в античних державах привертало увагу багатьох учених. Зокрема, вивченню особливостей адміністративно-правового регулювання в грецьких полісах присвятили свої праці зокрема такі вчені як: Я. В. Бень, М. В. Булик, Є. С. Дурнов, О. В. Кузьминець, Я. П. Кузьменко, Є. С. Логвиненко, Т. О. Матвєєва, В. І. Орленко, Ю. В. Сокур, Г. І. Трофанчук та ін.

Незважаючи на значний обсяг наукових праць, присвячених дослідженню адміністративного права в античних державах, недостатньо розкритою залишається проблема функціонування правових норм та джерел адміністративного права у Давній Греції.

**Мета статті** – аналіз правових норм та джерел адміністративного права в Давній Греції.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Адміністративне право як галузь публічного права має давню історію, витоки якої сягають часів античності. Давня Греція була однією з перших держав, де почали формуватися правові норми, спрямовані на регулювання управлінських відносин.

Як зазначає А. Купін, адміністративне право «є правом державного управління, що передбачає владний вплив держави, в особі державних органів і посадових осіб, на різноманітні суспільні відносини» [1, с. 3]. У Стародавній Греції закони були основним джерелом адміністративного права. Вони регулювали різноманітні аспекти суспільного життя та державного управління в грецьких полісах. Закони приймалися народними зборами і були обов'язковими для всіх громадян.

Сучасні дослідники пропонують власні тлумачення поняття «закон». Згідно з Л. Богачовою, закон – це юридичний акт, що має найвищу юридичну силу в державі, прийнятий відповідно до законодавчої процедури, яка може передбачати прийняття ним парламентом або народом. Закон регулює найважливіші суспільні відносини, встановлюючи права та обов'язки громадян, визначаючи порядок діяльності державних органів та інших суб'єктів права. Він є основою правової системи держави та забезпечує стабільність і порядок у суспільстві [4, с. 282].

Ю. Матвєєва тлумачить закон як нормативно-правовий акт, що приймається органом законодавчої влади або шляхом референдуму у спеціальному порядку. Він регулює найважливіші суспільні відносини, встановлюючи права та обов'язки громадян, порядок діяльності державних органів та інших суб'єктів права. Закон є одним із основних джерел права та забезпечує стабільність і порядок у суспільстві [5, с. 178].

Закони в Давній Греції розглядалися як норма політичної справедливості, спрямована на забезпечення інтересів полісу та всіх його членів. Вони були втіленням принципу справедливості (діке) і протиставлялися звичаєвому праву (теміс). Позитивний закон вважався штучним утворенням, що могло суперечити природній справедливості [1].

Найбільш розвинутим законодавством серед грецьких полісів відзначалися Афіни [8]. Афінське право було найбільш досконалим в Давній Греції. Закони Афін регулювали широке коло адміністративних відносин – від організації роботи Народних зборів до процедур призначення посадових осіб.

У давньому світі, зокрема в Афінах, було вперше в історії застосовано принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Цей історичний етап, який відомий як афінська демократія, відобразив суттєві зміни у політичній організації та управлінні державою. Афіни стали першою державою, де відбулася формальна систематизація владних повноважень на законодавчі, виконавчі та судові. Цей історичний крок відобразив стремління до більшого розподілу влади та забезпечення балансу між різними гілками влади, що стало однією з основних перепон на шляху розвитку політичних інститутів у світовій історії [8].

Важливу роль у розвитку афінського законодавства відіграли реформи архонта Солон на початку VI ст. до н. е. Широку законодавчу роботу було здійснено Солонем. «Закони сприяли розвитку ремесла і торгівлі, вперше допустили дарування та заповідальні розпорядження для осіб, які не мали законних дітей чоловічої статі. У V–IV ст. до н. е. закони, прийняті народними зборами, перетворилися на основні джерела права. Більшість законодавчих актів Афін до нашого часу не збереглися. Відомості про афінське право вчені мають з лапідарних (вбитих на камені) епіграфічних пам'яток, а також з творів давньогрецьких істориків» [6, с. 121]. Солон здійснив кодифікацію афінського права, а його закони заклали основи державного устрою Афін, визначили права та обов'язки громадян, систему управління полісом.

Подальший розвиток афінське законодавство отримало в ході демократичних реформ Клісфена наприкінці VI ст. до н. е. Було запроваджено поділ громадян на 10 територіальних філ, створено Раду п'ятисот, яка готувала рішення для Народних зборів. Закони Клісфена сприяли демократизації державного ладу Афін [6, с. 119].

У V–IV ст. до н. е. в Афінах склалася розвинута система законодавства, яка охоплювала всі сфери суспільного життя. Закони регламентували діяльність державних органів, визначали порядок формування та компетенцію Ради п'ятисот, колегії стратегів, інших посадових осіб. Було детально врегульовано адміністративні та судові процедури.

Прикладом важливого законодавчого акту Афін є закон про обов'язки Ради п'ятисот. Згідно з ним, Рада мала здійснювати поточне управління полісом, готувати проекти постанов для Народних зборів, контролювати діяльність посадових осіб. Члени Ради обиралися за жеребом на один рік з числа громадян, які досягли 30-річного віку [6, с. 117]. Відповідно, адміністративне право мало переважно публічно-правовий характер, забезпечувало реалізацію волі демосу.

У Спарті, на відміну від Афін, політичний устрій мав більш аристократичний характер. Ключову роль відігравала Герусія – рада старійшин, яка фактично визначала напрями державної політики; «збори старійшин найсильніших і найвпливовіших родів Спарті, головний орган державної влади, до складу якого входили 28 геронтів з віковим цензом 60 років та два архагеті» [6, с. 588]. Відповідно, адміністративне право мало більш консервативний характер, було орієнтоване на збереження традиційних устоїв.

Тобто закони в Давній Греції втілювали принципи справедливості, забезпечували функціонування органів управління та регламентували адміністративні процедури. Законодавство, зокрема Афін, пройшло тривалий шлях розвитку і стало зразком для інших

полісів Давньої Греції.

Давня Греція не була єдиною централізованою державою, а складалася з множини незалежних полісів – міст-держав з прилеглими територіями. Кожен поліс мав власну систему управління, що спиралася на відповідні правові норми. Полісна організація передбачала активну участь громадян в управлінні державними справами через народні збори, раду, магістратури.

Отже, основними джерелами адміністративного права в давньогрецьких полісах були:

- закони, що ухвалювалися народними зборами чи радою та регулювали найважливіші питання державного управління;
- постанови народних зборів з конкретних управлінських питань;
- рішення колегіальних органів, таких як Ареопаг в Афінах, Герусія в Спарті;
- адміністративні акти магістратів – архонтів, стратегів, агораномів (виконавча влада) тощо.

У такий спосіб адміністративне право в полісах Давньої Греції регулювало широке коло управлінських відносин:

- організацію роботи органів публічної влади, порядок їх формування та компетенцію;
- управління державними фінансами, збір податків та мит;
- організацію військової справи, забезпечення оборони поліса;
- регулювання торгівлі, ремесел, будівництва;
- поліцейську діяльність, підтримання правопорядку.

Поряд із законами, важливу роль у регулюванні адміністративних відносин у грецьких полісах відігравали псефізми – постанови народних зборів. Народні збори були вищим органом влади в демократичних полісах, зокрема в Афінах. Вони приймали рішення з найважливіших питань державного управління [6, с. 117].

Крім того, псефізми слугували не лише як інструмент народного волевиявлення, але й як механізм контролю за діяльністю державних службовців. Псефізми стосувалися різних сфер адміністративного життя поліса – від призначення посадових осіб до регулювання торгівлі та оподаткування. Вони мали обов'язкову силу і доповнювали систему законодавства. Через псефізми громадяни безпосередньо брали участь в управлінні державними справами, зокрема впливали на прийняття рішень та забезпечували прозорість у державному управлінні. Через псефізми громадяни могли вносити пропозиції, обговорювати та голосувати за різні адміністративні ініціативи, що сприяло розвитку громадянського суспільства та демократичних інститутів [6].

В Афінах постанови народних зборів мали вищу юридичну силу, ніж закони. Це обумовлено тим, що закони приймалися раз і назавжди, а постанови народних зборів могли змінюватися залежно від поточної ситуації. Тобто псефізми були більш гнучким інструментом правового регулювання [8].

Процедура прийняття псефізм була чітко регламентована. Проект постанови вносився на розгляд народних зборів Радою п'ятисот або окремими громадянами. Голосування здійснювалося простим підняттям рук. Рішення вважалося прийнятим, якщо за нього проголосувала більшість присутніх громадян [6, с. 117].

Важливою псефізмою є Мегарська 432 р. до н. е., яка забороняла мегарським купцям торгувати в афінських гаванях і на підконтрольних Афінам ринках. Ця псефізма значно

загострила відносини між Афінами і Спартою та стала однією з причин Пелопоннеської війни [9, с. 33].

Іншим прикладом є псефізма про спорядження військової експедиції на Сицилію в 415 р. до н. е. Ця постанова, ініційована Алквіадам, мала катастрофічні наслідки для Афін. Поразка сицилійської експедиції істотно послабила військову могутність Афін і прискорила їх поразку у Пелопоннеській війні [3, с. 149].

Тобто псефізми відігравали надзвичайно важливу роль у системі адміністративного управління грецьких полісів. Вони були проявом прямої демократії, забезпечуючи участь громадян у вирішенні державних справ. Псефізми охоплювали широке коло питань адміністративного життя і нерідко мали доленосне значення для полісів.

Поряд із законами та псефізмами, які були ключовим елементом правового регулювання адміністративних відносин у Давній Греції, важливу роль у системі адміністративного управління Давньої Греції відігравало звичаєве право. Воно формувалося протягом тривалого часу на основі усталених традицій, звичаїв та практик, які регулювали різні аспекти суспільного життя (сімейні відносини, власність, торгівля, судочинство тощо), включаючи відносини між громадянами та державою.

Наприклад, давньогрецька демократія, запроваджена Клісфеном у 508 році до н. е., включала цікаву форму виразу народного волевиявлення, відому як остракізм, або «суд черпків». Суть цього процесу полягала в тому, що на Народних зборах громадяни мали можливість анонімно записати ім'я будь-якого впливового особистості на глиняні таблички, які називалися черпками (остраконами). Після цього, якщо ім'я одного з громадян набирало достатньо велику кількість голосів, то народ може вирішити вигнати цю особу з полісу (міста-держави). Остракізм слугував як запобіжник проти відновлення олігархії, які представляли «нові Пісістратіди» – управлінці, які змінили тиранічний режим, але все ще могли загрожувати демократичному порядку [2, с. 143].

Тобто звичаєве право було невід'ємною частиною системи адміністративного управління в Давній Греції. Воно забезпечувало стабільність та наступність у діяльності органів влади, регулювало відносини між різними соціальними групами, слугувало основою для розвитку писаного права. Врахування звичаїв та традицій при здійсненні управління сприяло легітимності та ефективності державної влади в античних суспільствах.

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** Отже, система адміністративного права в Давній Греції спиралася на закони, постанови народних зборів (псефізми) та звичаєве право. Закони були головним джерелом адміністративних норм, втілюючи принципи справедливості та забезпечуючи інтереси полісу. Псефізми відображали безпосередню участь громадян в управлінні та доповнювали законодавче регулювання. Звичаєве право зберігало своє значення, регулюючи ті сфери, які не охоплювалися законами і постановами. Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі спадщини та впливу адміністративного права Давньої Греції на сучасні правові системи, що дасть змогу краще розуміти сучасні правові проблеми та знаходити їм історичні аналогії та вирішення.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алфьоров С. М., Ващенко С. В., Долгополова М. М., Купін А. П. Адміністративне право. Загальна частина : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 216 с.
2. Бень Я. В. Щодо утвердження демократії участі в публічному управлінні держав

Античності. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2020. № 2(8). С. 137-146. DOI: 10.32689/2617-9660-2020-2(8)-137-146.

3. Булик М. В. Історія міжнародних відносин у давні часи : навч. посіб. Маріуполь : МДУ, 2017. 274 с.

4. Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.

5. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Віате, 2015. 392 с.

6. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2020. 618 с.

7. Кузьменко Я. П. Генезис права на життя в політико-правовій думці стародавнього світу. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. № 4. С. 15–19.

8. Матвєєва Т. О. Державний лад і право Давніх Афін. Форум права. 2014. № 1. С. 350–361. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP\\_index.htm\\_2014\\_1\\_62](http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_1_62) (дата звернення: 21.06.2023).

9. Міжнародні економічні відносини та національна економічна діяльність: сучасний стан, проблеми та тенденції розвитку : колективна монографія. Полтава : Астроя, 2021. 147 с.